

הרב ישראל מאיר פאליי
בית מדרש לאברכים ירושלים

הלובש ציצית בלא תכלת - אם עובר בכל תגרע

בטורי אבן ראש השנה כח ע"ב באבני מילואים שם כתב שהאיסור של כל תגרע הוא דוקא היכא שעושה המצוה ויוצא בה ידי חובתה ורק שגירע בחלק מהמצוה, וכגון מתן ד' שנתן מתנה אחת שאין המתנות מעכבות זו את זו, אבל באופן שכשנגרע ביטל המצוה לגמרי, כגון ג' פרשיות שבתפילין, לא עבר משום כל תגרע אלא הרי הוא ככל מבטל מצות עשה שלא עבר בכל תגרע כיון שמעכבות זו את זו הוי כמי שלא עשה כלום [והטו"א לטעמיה שנקט דהמבטל מ"ע אינו עובר בכל תגרע, והקשה לעיל טז ע"ב על דברי הרשב"א שם שמשמע דס"ל דאף המבטל מ"ע עובר בכל תגרע]. והוכיח כן מהא דסוכה לא ע"א: ארבעת מינין שבלולב כשם שאין פוחתין מהם כך אין מוסיפין עליהם לא מצא אתרוג לא יביא לא פריש ולא רמון ולא דבר אחר, ושם בע"ב הקשתה הגמ' פשיטא, ותרצה: מהו דתימא לייתי כי היכי שלא תשכח תורת אתרוג קמ"ל זימנין דנפיק חורבא מיניה דאתי למיסרך, והקשה הטו"א למה לא חששו משום כל תגרע אם יטול ג' מינים, ואפילו את"ל דכדי לעבור בכל תגרע צריך לכוין לשם מצוה, וככל תוסיף שצריך לכוין לשם מצוה, כדאיתא בראש השנה כח ע"ב, מ"מ ניחוש שמא יכוין לשם מצוה ויעבור בכל תגרע, וטפי עדיף לחשוש כן שהוא חשש בשנה זו מחשש של שמא תשתכח תורת לולב שהוא לשנים אחרות, ועוד שלא של כל תגרע עובר בידים וביטול ד' מינים הוא בשב ואל תעשה, ומוכח מזה שכיון שד' מינים שבלולב מעכבין זה את זה, כשאינו נוטל ד' מינים הוי כמי שלא נטל כלל ולכן אינו עובר בכל תגרע.

אלא שהביא שבספרי פרשת ראה איתא שאף בציצית ולולב שייך כל תגרע, ובשלמא בציצית י"ל דתנא דספרי ס"ל כר' ישמעאל במנחות לח שד' ציציות אינן מעכבות זו את זו, אבל מלולב קשיא שהרי לכו"ע ד' מינים שבלולב מעכבין זה את זה, ומ"מ מבואר שעובר בכל תגרע בפוחת, וכן הביא המשנ"ב סי' לד ביה"ל ד"ה יניח בשם הסמ"ג ל"ת שס"ה דהעושה ג' טוטפות בתפילין עובר בכל תגרע.

ובבית הלוי ח"א סי' מב כתב לדחות הראיה מספרי, שיש לומר שכל שמעכבין זה את זה אינו עובר בכל תגרע, אבל כל זה כשלא התחיל המצוה, אבל כשהתחיל אף שמעכב זה את זה י"ל דעובר בכל תגרע. ולפי זה כיון שכתבו התוס' במנחות כו ע"א ד"ה לא שנו בשם בה"ג דכשיש לו ד' מינים יכול ליטלו בזה אחר זה, וא"כ בההיא דספרי כיון שיש לו ד' מינים והתחיל לנוטלן ולא נטל כולם עובר בכל תגרע, אבל בההיא דסוכה שאין לו ד' מינים וכשאינן לפניו לא הוי התחלת מצוה בנטילת הד' מינים אינו עובר בכל תגרע. ומה שאיתא בספרי שבציצית עובר בכל תגרע כתב הבית הלוי לישב לפי מש"כ הרמב"ם בסה"מ מצוה יד שלבן ותכלת הוי מצוה אחת ואינם מעכבים זה את זה, וא"כ כשמטיל לבן ואינו מטיל תכלת, שעשה המצוה ורק שגירע אותה עובר בכל תגרע, אבל באופן שמעכבות זו את זו י"ל דהוי כמי שלא קיים המצוה כלל שאינו עובר בכל תגרע. והא דמי שאין לו תכלת לובש לבן בלא תכלת, וכגון לדין שאין לנו תכלת ולא אמרינן דעובר בכל תגרע, כתב הבית הלוי ליישב דשרי משום דעשה דוחה לא תעשה.

והנה יש להסתפק בגדר האיסור דכל תגרע, האם הוי איסור לעשות מצוה חסרה והוי איסור בידים שעושה מצוה חסרה, או שהאיסור הוא על מה שלא השלים המצוה והוי איסור בשב ואל תעשה. ואי נימא הכי יש לדון טפי לדברי המרדכי המובא ברמ"א או"ח סי' יג, שמי שאין לו ציצית שרי ללבוש בגד של ד' כנפות ללא ציצית כיון שאנוס הוא בביטול המצוה [עכ"פ מהתורה יעו"ש בט"ז ובמג"א שנחלקו בזה אם הוא היתר גם מדרבנן], הוא הדין נמי י"ל כן בכל תגרע אי נימא שהוא איסור בשב ואל תעשה, שכל שהוא אנוס ואינו יכול להשלים המצוה אינו עובר באיסור, ולפי זה אתי שפיר ההיא דסוכה שכיון שאין לו ד' מינים אינו עובר בכל תגרע, ולפי זה נמי כשאין לו תכלת אינו עובר בכל תגרע, ולא משום לתא דעשה דוחה לא תעשה אלא שכל שאין לו ואנוס הוא לא עבר באיסור [ועיין קהלות יעקב ראש השנה סי' טז שעמד בזה].

מיהו יש לומר שכל מה שיש להחשיבו כאיסור בשב ואל תעשה הוא רק אם נאמר כדברי הטו"א שדוקא באופן שאין מעכבין זה את זה עובר באיסור, ושפיר יש לומר שגדר האיסור הוא במה שאינו משלים המצוה, אבל אם נאמר שלא

כהטו"א ואף גם כשמעכבות זו את זו עובר בכל תגרע, נראה לכאורה שהוי ביטול בידים שהרי לא התחיל המצוה שיש לומר שדינו להשלים המצוה ומ"מ עובר באיסור, ומסתבר טפי שהאיסור הוא במה שעושה מצוה חסרה והוי איסור בידים, וא"כ הוא הדין כשאנוס הוא במה שאינו משלים המצוה יעבור, דהא לאו אנוס הוא במה שהתחיל המצוה ואיסורו הוא על מה שעשה ולא על מה שלא עשה, וכן הוא לשון הטו"א באבני מלואים שם דהאיסור דכל תגרע הוי איסור בידים.

והנה הרשב"א בראש השנה טז ע"א כתב שכל שלא הוסיף במצוה מדעת עצמו אלא שעשה כן מתקנת חכמים לא עבר בכל תוסף, וכתב דכן הוא בכל תגרע וכגון יו"ט של ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו ולא עבר משום כל תגרע משום שעשה כן מחמת תיקון חכמים. והטו"א שם פירש בדעתו שמזה שהוקשה לו שיעבור על כל תגרע שכל המבטל מצות עשה עובר בכל תגרע, והקשה שא"כ למ"ד לאו שאין בו מעשה לוקין עליו המבטל מצות עשה ילקה משום כל תגרע, והא לא מצינו לאיזה תנא או אמורא דנימא הכי, ובאחרונים דנו דהוי לאו שבכללות ולכן אין לוקין, עיין בית הלוי שם ובשדי חמד ח"ד מערכת הלמ"ד אות צז, ובעיקר הבנתו בדעת הרשב"א פקפקו בזה, דכל קושיית הרשב"א הוא רק על בי"ד שביטלו מצות תקיעת שופר ולא על כל יחיד שמבטל מצות עשה, ע"ש בהגהות אמרי ברוך על הטו"א.

ועל כל פנים, להבנת הטו"א ברשב"א לכאורה ודאי דגדר האיסור הוא בשב ואל תעשה, וטפי מזה שהרי בספרי איתא שהנוטל ג' מינים כלולב או מטיל ג' ציציות עובר בכל תגרע, והתם הרי לא איירי במבטל מצות עשה דלולב, שהרי עדיין בידו ליטול לולב במשך היום, ומ"מ גם בזה עובר בכל תגרע, ולא מסתבר לומר ששני דינים נפרדים הם, וא"כ אין לומר שכשעשה מצוה חסרה האיסור הוא על עשיית מצוה חסרה וכשביטל מצות עשה האיסור הוא על אי עשייתו, אלא ודאי דהכל ענין אחד הוא ובשני אופנים נאסר על אי עשייתו, או מבטל המצוה לגמרי או כשמקיים המצוה ואינו משלימה, אבל מיהא איסורו הוא על מה שלא השלים המצוה. ורק אי לא נימא הכי והמבטל מצות עשה אינו עובר בכל תגרע, יש להסתפק שאולי גדר האיסור הוא על מה שעושה מצוה חסרה. אולם אכתי נראה שגם אם לא כדברי הטו"א ולא היתה קושיית הרשב"א

שהמבטל עשה יעבור בבל תגרע, וקושייתו היתה על בי"ד שעקר המצוה, עדיין לכאורה נראה שגדר האיסור הוא על אי השלמת המצוה, דמהיכי תיתי לומר ששני איסורים נכללו בלאו זה, ורק אם ענין האיסור הוא שנאסר על אי השלמת המצוה, הוא הדין באופן שיש עקירה של המצוה ע"י בי"ד גם זה נכלל בהלאו, שתרוויהו חשיב כמגרע מצוה, כשעושה מצוה ומחסירה וכשעקרו המצוה, אבל אם האיסור הוא על עשיית מצוה חסרה שני ענינים חלוקים הם. ולפי זה יש להוכיח כן אף מדעת הרמב"ם, שבהל' ממרים פ"ב ה"ט כתב "אם יבוא בי"ד ויתיר בשר בחלב הרי זה גורע", ומבואר מדבריו שכשבי"ד עוקרים מצוה מהתורה עוברים בבל תגרע, ואם כן בעל כרחנו שגדר האיסור הוא בעקירת המצוה, ואם כן דכוותה אף בעושה מצוה חסרה האיסור הוא על חלק המצוה שעוקר, ואף שהרמב"ם איירי שעקרו לא תעשה והעברה היא בידים, ליכא נפקותא בזה דהאיסור הוא על עקירת בי"ד את המצוה, ומבואר שזהו גדר האיסור.

והנה תנן בזבחים פרק א: הניתנין במתנה אחת שנתערכו בניתנין במתנה אחת ינתנו מתנה אחת, מתן ד' במתן ד' ינתנו במתן ד', מתן ד' במתן אחת ר"א אומר ינתנו במתן ד' רבי יהושע אומר ינתנו במתן אחת, אמר לו ר"א הרי הוא עובר על בל תגרע אמר לו ר"י הרי הוא עובר בבל תוסיף, אמר לו ר"א לא נאמר בל תוסיף אלא כשהוא בעצמו, אמר לו ר"י לא נאמר בל תגרע אלא כשהוא בעצמו. ועוד אמר ר' יהושע כשלא נתת עברת על בל תגרע ולא עשית מעשה בידך כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך, ע"כ. ויש לדקדק במה שאמר לו ר"א לר"י הרי הוא עובר על בל תגרע, דכיון שס"ל לר"א שאינו עובר בבל תוסיף כה"ג, שפיר הו"ל להקשות שמחויב הוא ליתן מתן ד' כיון שיש לו דם שדינו במתן ד' ולמה לו לאתויי עלה מטעם בל תגרע. וכבר עמד בזה בחמדת שלמה ראש השנה כח ע"ב, וכתב ליישב עפ"י המבואר במתני' בזבחים עט ע"ב דאסור לשנות בדם קדשים כשאינן מצוותן בכך, וכתב שם די"ל דהוא בזיון קדשים, ולכן לא הקשה ר"א על ר"י שמחמת קיום המצוה דמתן ד' צריך ליתן ארבע, דזה ידע דמדרבנן יש איסור לשנות בדם קדשים, ורק שהקשה דיהיה בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת להניתנין במתן ד'.

ומבואר מזה, דאף שאנוס הוא שאינו יכול לקיים המתן ד' מחמת האיסור דרבנן, מ"מ איכא בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת במקום ד', וכמש"כ שמבואר כן בדברי הטו"א והביה"ל, אולם הנה ברשב"א ראש השנה טז ע"א הנ"ל כתב ליישב קושיית התוס' שם למה בהא דתוקעין וחוזרין ותוקעין אין בזה משום בל תוסיף, ותירץ הרשב"א דכיון שעושה כן מחמת תיקון חכמים לא הוי בל תוסיף דמצווין אנו בכך לעשות כתקנת חכמים ובל תוסיף לא שייך רק שעושה מדעת עצמו, והוא הדין בבל תגרע לצורך כגון יו"ט של ר"ה שחל בשבת שאין תוקעין בו. ויש לעיין האם סברת הרשב"א הוא דוקא שעושה כן מחמת תקנת חכמים או בכל אופן שמגרע מחמת שאנוס הוא, והנה בחמדת שלמה שם כתב לבאר דעת ר' יהושע שס"ל דכשנתערבו מתן ד' במתן אחד אין בזה משום בל תגרע כשנותן מתנה אחת, כסברת הרשב"א דכשמדרבנן אינו יכול ליתן יותר לית בזה משום בל תגרע. ולכאורה אינו דומה, דדברי הרשב"א קיימי כשמנוע מלעשות מחמת תקנת חכמים, ועל מה שאינו עושה סבר הרשב"א שיעבור בכל תגרע, ועל זה כתב דכל שאינו עושה מחמת תקנת חכמים ליכא בזה משום בל תגרע, אבל בגוונא דר' יהושע נהי שאנוס הוא מליתן מתן ד' מחמת התקנה, אבל אם לא יתן כלל הרי לא יעבור בכל תגרע [זולת הבנת הטו"א ברשב"א דכל המבטל עשה עובר בכל תגרע], ורק מחמת שנותן ואינו משלים הנתינה בזה עובר משום בל תגרע, וקשה אם כן למה נותן מתנה אחת שעל ידי זה יעבור בכל תגרע, ועדיף טפי שלא יתן כלל, וכן הקשה בטו"א בר"ה שם.

ומבואר מזה לכאורה, דכל שאנוס הוא במה שאינו משלים מצוותו שוב ליכא בזה משום בל תגרע, ודוקא כשגורע מדעתו עובר בכל תגרע, ולכן ס"ל לר' יהושע דכשמנוע הוא מחמת תקנת חכמים אינו עובר בכל תגרע. והנה בחמדת שלמה שם ביאר דפלוגתת ר"א ור"י הוא בסברת הרשב"א גופא אם כשמנוע מתקנת חכמים שלא לעשותו אם עובר בכל תגרע או לא, ובזה ביאר שם סברת החילוק לר"א בין בל תוסיף לבל תגרע, דבל תוסיף ליכא משום דאינו מוסיף על מתן אחד רק מחמת שמעורב בו גם מתן ד', משא"כ בל תגרע, כיון שיכול ליתן ד' מהתורה ורק שמדרבנן אינו יכול ליתן, ס"ל לר"א דעובר משום בל תגרע, דלית ליה סברת הרשב"א. ועל דרך זו יש לפרש לכאורה בפשוטו, דלא דמי בל

תוסיף לבל תגרע, דבבל תוסיף עובר כשבא להוסיף על המצוה, וכאן שהמתן ד' דידיה הוא מחמת שמעורב בו דם שדינו במתן ד' אינו הוספה, משא"כ בל תגרע שעובר כל היכא שמגרע במצוותו וכאן סוף סוף הרי מגרע במתן ד' שלא נתן אלא אחד.

וכל זה לר' אליעזר דס"ל דאף שאנוס הוא מ"מ עובר בכל תגרע, אבל בדעת ר' יהושע צ"ל לכאורה כמשנ"ת דפליג בזה וס"ל דמחמת שאנוס הוא במה שאינו יכול להשלים המצוה אין בזה משום בל תגרע. אמנם אינו מוכרח בדעת ר' יהושע, ועיי"ש בטו"א מה שהאריך בענין זה, ועיי"ע בהגהות אמרי' ברוך לטו"א ר"ה טז ע"א שכתב שס"ל לר' יהושע שכיון שעשה שאר עבודות הקרבן אף אם לא יזרוק כלל יעבור בכל תגרע.

ויש להוכיח לכאורה שכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע, מדברי הט"ז סי' תרנא סוף ס"ק יז, וזו לשונו שם: "והא דזכר רבינו הטור בזה איכא בל תוסיף ולא זכר בל תגרע, לפי שלפעמים נוטל אפילו פחות מד' מינים, דהיינו בשעה שאין לו כלום אז נוטל את מה שיש לו כדי שלא תשתכח תורת לולב כדאיתא לקמן, אבל במוסיף יש איסור אם כיון לשם מצוה. ואם יש לו כל ד' מינים ונוטל פחות משום חיבוב מצוה אה"נ דעובר על לא תגרע, והטור נקט מילתא דפסיקא היינו במוסיף", ונראה בהדיא מדבריו דהחילוק הוא אם יש לו כל הד' מינים או שאין לו כל הד' מינים, דכשאיין לו אין בזה משום בל תגרע, והיינו טעמא דכל שאנוס הוא לית בזה איסור כשאינו יכול להשלים המצוה. אולם יש לדחות שכוונתו לסברת הבית הלוי הנ"ל, שכשיש לו יכול לנטלן בזה אחר זה והוי כהתחלת מעשה מצוה ולכן איכא בזה משום בל תגרע, משא"כ כשאיין לו לא הוי התחלת מעשה מצוה.

ואולי יש להוכיח שזוהי סברת הט"ז על דרך הבית הלוי, שהנה שם בט"ז כתב דאף אחר שנטל הד' מינים ואח"כ ביום משום חיבוב מצוה רוצה לתפוס הלולב בידו, כדאיתא סי' תרנב, לא יקח ג' מינים לחוד שעובר משום בל תגרע. והדברים מחודשים שאף אחר שכבר קיים המצוה עובר בכל תגרע, ועיי"ש בביאור הלכה שהביא מכמה אחרונים שהשיגו על הט"ז, וכתבו שאחר שקיים המצוה אין בזה משום בל תגרע. אולם כל זה לכאורה רק אי נימא שגדר האיסור

הוא לעשות מצוה חסרה, בזה חידש הט"ז דכיון שיש בזה משום חיבוב מצוה חשיב כמעשה מצוה ולכן עובר בכל תגרע שעשה מצוה חסרה, אבל אם גדר האיסור הוא על מה שלא משלים מצוותו איך יתכן שאחר שכבר קיים המצוה יעבור במה שלא משלים מצוותו? ולפי זה לא מסתבר דכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע כיון שהאיסור הוא בעשיית מצוה חסרה ומה אכפת לן שאנוס הוא במה שאינו יכול להשלים המצוה, ולכן מסתברא טפי לבאר דברי הט"ז על דרך הבית הלוי האם נטילת ג' מינים חשיב כמעשה מצוה, וזה החילוק אם יש לפניו ד' מינים או לא.

והנה הרמ"א באו"ח סי' יג הביא מהמרדכי, דאם נפסק אחד מן הציציות בשבת ומתבייש לישב בלא טלית יוכל ללבוש, אבל בחול כה"ג אסור. וכתב המג"א שם ס"ק ח דהטעם הוא דכיון שאנוס הוא ואינו יכול להטיל ציצית אין בזה איסור תורה, ולכן משום כבוד הבריות מותר לו ללבוש בלא ציצית. וביאר המג"א דאם היה אסור באיסור תורה, כיון שהוא גנאי קטן לא הותר בזה לעבור על איסור תורה אפילו בשב ואל תעשה ורק בגנאי גדול הותר, והכא שאיסור דרבנן הוא הותר מפני כבוד הבריות; אבל אם נפסק ציצית ברה"ר בטלית קטן אין צריך לפשטו אפילו בחול, דהפשיטה הוי גנאי גדול ונדחה מפני כבוד הבריות. וכתב הגרע"א על זה דיתיר אינך ציצית דבג' ציצית עובר משום בל תגרע, אבל בלא ציצית הוא רק ביטול עשה ולית ביה לאו דבל תגרע לדעת הטו"א, וכתב עוד דאפשר דכיון שאינו מכוין לקיים המצוה בג' ציציות הוי כמו אין בו ציצית ואין בו משום בל תגרע. ויש לעיין למה העמיד הגרע"א את נדונו דבל תגרע על דברי המג"א דנפסק הציצית מהטלית קטן, ולמה לא העמיד נידונו על גוף דברי המרדכי איך הותר ללבוש בשבת טלית גדול בלא ציצית משום כבוד הבריות והרי עובר בכל תגרע. ואין לומר דבל תגרע גופיה נדחה מפני כבוד הבריות, שהרי בחול לא התיר הגרע"א בל תגרע משום כבוד הבריות, וה"ט כמש"כ הגרע"א שיכול לתקנו, וא"כ הוא הדין בשבת יכול לחתכם וכמו שמבואר שם בהמשך דברי הגרע"א גבי מי שנפסק לו הציצית ברה"ר בשבת. ועוד שהרי המג"א כתב שדינו של המרדכי אינו מתיר לעבור איסור תורה אפילו בשב ואל תעשה כיון שהוא גנאי קטן, וא"כ למה העמיד הגרע"א את דבריו על דברי

המג"א. ולכאורה מוכרח מזה שס"ל דכל שאנוס הוא אין בזה אף משום בל תגרע כיון שאינו יכול להשלים המצוה, ולכן רק בחול שלאנוס הוא שפיר הקשה דאכתי עובר משום בל תגרע, ואין להקשות דאם האנוס מתיר בל תגרע ה"ט דחשיב כשב ואל תעשה, א"כ למה כבוד הבריות אינו דוחהו, ה"ט כיון שהרי בידו לנתקן ובזה ליכא משום כבוד הבריות, וכמש"כ.

אמנם עדיין יש להעיר דכיון שמחמת כבוד הבריות הותר לו לילך עם הטלית בלא ציצית לא יעבור בבל תגרע, דכי היכי שכשאנוס הוא כיון שאינו יכול להשלים המצוה לא עבר בבל תגרע, הוא הדין כשע"י ההיתר דכבוד הבריות נפטר מחיוב הציצית לא יעבור בבל תגרע, ואין צורך שהכבוד הבריות יתיר את האיסור דבל תגרע, אלא סגי בזה שיפטרנו מהחיוב הציצית ושוב פקע האיסור דבל תגרע וכאנוס.

והנה בביאור הלכה סי' לד ד"ה יניח כתב שהמניח תפילין דר"ת יכוין בהדיא שאינו מניחן רק משום ספיקא, שאם יניחם בסתמא שמא הדין כרש"י ותפילין אלו פסולים ואם כן יעבור בבל תגרע, שהרי מבואר בסמ"ג שהעושה ג' טוטפות בתפילין עובר על בל תגרע וה"נ דכוותיה, ויעו"ש מה שדן בזה. וכתב עוד שלכן צריך לכוין בהדיא שאינו מניחן רק משום ספיקא, וסתמא לא מהני דהא קיי"ל בראש השנה כח ע"ב לעבור בזמנו לא בעי כוונה, כי היכי דבל תוסיף לא בעי כוונה הוא הדין בל תגרע. והנה מבואר מדבריו דס"ל דאף כשאינו מכוין לשם מצוה במה שמניח עובר בבל תגרע, וא"כ מבואר מזה דלא ס"ל כדחייתו של הגרע"א שבנפסק הציצית מטלית קטן אינו עובר בבל תגרע, כיון שכשאינו מכוין לשם מצוה הוי כמי שלא קיים המצוה כלל שאין בזה משום בל תגרע, ואם כן תיקשי דברי המרדכי למה בשבת אינו עובר בבל תגרע.

וכדברי הביאור הלכה מבואר בטו"א באבני מלואים ר"ה כח ע"ב שכתב דהא דבעי כוונה לעבור בבל תגרע תליא בפלוגתא אם לעבור בבל תוסיף בזמנו בעי כוונה. ולכאורה הכא לכו"ע בעי כוונה דכיון שקיי"ל מצוות צריכות כוונה א"כ בלא כוונה הוי כלא קיים המצוה כלל ואין בזה משום בל תגרע, ומשמע מזה דעשיית מצוה בלא כוונה לא הוי כלא עשה כלל, וכן משמעות דברי הט"ז הנ"ל דכל שבזמנו לא בעי כוונה אף לאיסור בל תגרע. וא"כ אין לומר כדברי הגרע"א

דכל שלא כיון אינו עובר בבל תגרע, ויהיה מוכרח מדברי המרדכי דהתיר בשבת ללבוש ד' כנפות בלא ציצית ואין בזה משום בל תגרע, דהיינו דכיון שאנוס הוא על השלמת המצוה אין בזה משום בל תגרע.

ויש להעיר לפי זה שהמשנ"ב השמיט את דינו של הגרע"א שבחול כשנפסק לו הציצית מטלית קטן שהתיר המג"א משום כבוד הבריות דהוי גנאי גדול, שצריך לנתק את שאר הציציות, והמשנ"ב לא הזכיר דין זה, ולכאורה ה"ט שסמך על דחייתו של הגרע"א שכשאינו מכיון הוי כמי שלא קיים המצוה, ותיקשי מדבריו בביאור הלכה סי' לד הנ"ל, וכמו כן אין לומר שס"ל שכל שמעכבין זא"ז אינו עובר בבל תגרע כסברת הטו"א, וכיון שד' ציציות מעכבות זא"ז לא עבר באיסור שהרי בביאור הלכה הנ"ל הביא את דברי הסמ"ג לדינא שג' פרשיות בתפילין נמי עובר בבל תגרע, אלא אם כן נימא כמש"כ דכיון שנפטר מהחיוב מחמת כבוד הבריות לא עבר בבל תגרע.

והנה במה שכתב הבית הלוי, שלדידן שלית לן תכלת הא דהותר לילך עם לבן בלא תכלת ולמה אין בזה משום בל תגרע, ויישב דהוא משום דעשה דציצית דוחה לא תעשה דבל תגרע, יש להעיר לכאורה דהנה הבית יוסף באו"ח סי' יא הביא בשם רבינו ירוחם נתיב יט ח"ג שחוטי פשתן פוטרים בבגד של צמר וכן בהיפוך דכלאים בציצית מותר, דוקא כשאינו מוצא ממינו, אבל אם מוצא ממינו לא יטיל בו כלאים כדאמר ר"ל שכשיכול לקיים שניהם לא אמרינן עשה דוחה לא תעשה. וכתב הב"י: ואינו נראה לי אלא אע"פ שאין מצוי לו ממינו, מאחר שאפשר לקיים את שניהם אילו היה מצוי לו לא דחינן את לא תעשה. ועיין בשאגת אריה סוף סי' צו שדן בזה באורך. ויש לעיין לפי זה, שאף שאין מצוי לן תכלת מ"מ מאחר שאפשר לקיים שניהם לא אמרינן בזה עשה דוחה ל"ת. ואף אי נימא שכשאינו מצוי כלל לא קאמר הב"י, אולם אין נראה שכל מה דתנן התכלת אינו מעכב את הלבן יעבור באיסור דבל תגרע אף בגוונא שאין לו לפי"ד הב"י שכל שאילו היה מצוי לו לא אמרינן עדל"ת.

עוד יש להעיר דהגמרא במנחות מ ע"א דנה למה כשאין לו תכלת אסור להטיל ציצית צמר בבגד פשתן נימא עדל"ת, ותירצה הגמ' כדר"ל דכל שאפשר לקיים שניהם לא אמרינן עדל"ת. אבל להשיטות דס"ל דאין עשה דוחה שני לאוין,

יעויין ברמב"ן וברשב"א יבמות ז ע"ב ובקובץ הערות סי' ח, ועיין מנ"ח סוף מצוה א, א"כ מה סברה הגמ' דעשה דלבן ידחה ל"ת דכלאים הרי כשאינו מטיל תכלת עובר נמי בבל תגרע, ואין בכח העשה דציצית לדחות ל"ת דכלאים ובל תגרע, ומוכרח מזה דלא בעינן לאתויי עלה מטעם עדל"ת. ולפמשנ"ת י"ל שהטעם דכל שאנוס הוא אין בזה משום בל תגרע.

עוד יש לדון האם בנשים שמקיימות מ"ע שהזמן גרמא אם שייך בהו לאו דבל תגרע. דהא מצינו בדברי הט"ז סי' תרנא ס"ק יז המובא לעיל שאף כשכל קיום המצוה הוא משום חיבוב מצוה עובר בבל תגרע, וא"כ י"ל שאף בנשים כן. ועיין מנחת חינוך מצוה תנד שהביא משלטי הגבורים בר"ה לג ע"ב שנשים המקיימות מ"ע שהזמן גרמן אינן עוברות בבל תוסיף, דליכא בל תוסיף אלא במצוה שנצטוו עליה, כמו שאין האיש עובר על בל תוסיף אם יניח תפילין במקום שאינו ראוי לו. ולפי זה לכאורה הוא הדין בבל תגרע לא יעברו. אבל להראשונים שדנו דנשים עוברות בבל תוסיף יל"ד אם יעברו בבל תגרע, ואולי יש לתלותו בהנ"ל שאם האיסור הוא במה שאינו משלים המצוה הרי מי שאינו מצווה לקיים המצוה אינו עובר כשמגרע מהמצוה, וי"ל בכ"ז. ואי נימא שעוברות, א"כ לרוב השיטות (זולת תירוץ אחד בראב"ד בתו"כ) דבנשים לא אמרינן במ"ע שהזמן גרמא שתדחה ל"ת, איך מתירין לנשים להתעטף בציצית כמבואר ברמ"א סי' יז ס"ב והא קא עברי בבל תגרע, ולא שייך בהו עדל"ת כדברי הביה"ל.

ויתכן לדון מטעם אחר דלא בעינן להא דעשה דוחה ל"ת בלובש לבן בלא תכלת, דהנה שם בבית הלוי גופיה כתב להשיג ע"ד הטו"א שכתב דלר' ישמעאל שד' ציציות אין מעכבין זא"ז אם חיסר אחד מהן עובר בבל תגרע, והשיג הביה"ל דכשמטיל רק ג' ציצית הוי כלא התחיל כלל הרביעי והרי זה דומה ללובש שני בגדים של ד' כנפות באחד הטיל ציצית ובאחד לא הטיל. ודכוותה י"ל דכשמטיל לבן בלא תכלת כיון שמטיל הלבן במקום התכלת לא גירע בהמצוה, דאת הלבן הטיל כולו והתכלת לא הטיל כלל, וא"כ כלפי הלבן לא גירע כלל והתכלת לא קיים כלל, ואף שהוא מצוה אחת כמו שמביא הביה"ל מהרמב"ם בסה"מ י"ל שכל זהלפי מנין המצוות, אבל כלפי בל תגרע הוי שני חלקים נפרדים שאין לומר שגירע ממצוותיו וצ"ע.

ונפקא מינה בכל זה במי שיש לו תכלת ואינו מטילו בבגדו, לבד מזה שמבטל מצוה, אם עובר בכל תגרע. שלהאופן הראשון שנתבאר דכל שאנוס הוא אינו עובר בכל תגרע, כל זה כשאנוס הוא אבל כשיש לו ואינו מטילו בבגדו יעבור בכל תגרע, אבל להאופן השני שנתבאר בכל גוונא לבן בלא תכלת לא חשיב כמגרע, ואם כן הוא הדין כשיש לו ואינו מטילו בבגדו אינו עובר. ונראה קצת סמך לזה שאינו עובר מהא דמנחות מג ע"ב: גדול עונשו לבן יותר מענשו של תכלת, ואם כשמטיל לבן ואינו מטיל תכלת עובר בכל תגרע נמצא שכשאינו מטיל כלל אינו עובר בכל תגרע, ואילו מטיל לבן בלא תכלת יעבור באיסור. ונ"מ בזה המטיל לבן האם צריך להוציא יותר מחומש כדי שלא יעבור באיסור כל תגרע, שעל איסורים צריך להוציא כל ממונו (אמנם הוא תלוי בפלוגתא אם גם בלאו שאין בו מעשה אמרינן כן), אולם להמבואר שכל שאינו מצווה בעשה שוב אינו עובר בכל תגרע א"כ כל שפטור מחמת שהווי יותר מחומש תו לא יעבור בכל תגרע.